

Megjelenik minden hónap 10-ikén, legalább is 3½ nagy nyolczadret ivnyi tartalommal; időnkéntszövegközözi ábrákkal illusztrálva.

TERMÉSZETTUDOMÁNYI KÖZLÖNY.

HAVI FOLYÓIRAT

KÖZÉRDEKŰ ISMERETEK TERJESZTÉSÉRE.

E folyóiratot a társulat tagjai az évdj fejében kapják; nem tagok részére a Pótfüzetekkel együtt előfizetési ára 6 frt.

XXXI. KÖTET.

1899. ÁPRILIS

356. FÜZET.

Vándorlásaim a Mennyei Birodalomban.*

Olyan országba, olyan nép közé vezetem olvasóimat, a mely, úgy tetszik nekem, mintha más plánétán volna, nem ezen a mi földgömbünkön.

A »Mennyei Birodalom« ez, a hogyan a kínai az ő rengeteg országát nevezi. A birodalom északi része a csikorgó hideg telű Szibéria határvidéke, délen meg lenyúlik a forró égöv alá. A Mennyei Birodalom császára a legváltozatosabb országok ura: van óriási búzatermő alföldje, őserdőkkel fedett, havasokkal koronázott hegyóriásai; délszaki növényzet, bambusz és pálma lepte paradicsoma, meg iszonyatos sivatagja, a hol nyáron a türhetetlen forróság, télen meg Grönland hidege kínozza az utast.

És ennek a csodálatos birodalom-kolosszusnak a népe immár 4000 év óta él és fejlődik, önállóan, függetlenül minden más néptől s e nép akkor, mikor hazánk földén talán még a bronzkori ember gyúrta idétlen cserépedényeit, már történelmet irt, folyót szabályozott és az alkotmány dolgában vitatkozott.

Krisztus születése előtt két ezer évvel irtak már olyan írással, a mely lényegében még ma is ugyanaz. Hieroglifák voltak azok eleinte, ma pedig olyan csodálatos jegyek, melyekkel rendkívül bősavú nyelvöknek minden árnyalatát ki tudják fejezni, pedig minden szóra más jegyök van s egy közép műveltségű embernek legalább 6000 különféle írásjegyet kell ismernie.

És lám, ez a csodálatos írás, a melyen mi mosolygunk, 4000 esztendeje tartja össze ezt a jelenleg 300 millió embert. Beszédjökben akkora dialektusok keletkeztek az idők jártával, hogy távol lakó emberek nem értik meg egymást: a pe-king-i nem érti a kantonit, a jün-nan-i a fu-kien-it stb. De megértik egymás írását. Ha olyan írásuk volna, mint a milyen a mienk, hogy a szókat hangonként írják le betűkkel: régen különböző nyelvekre, majd a nyelvek nyomán különböző nemzetekre szakadtak volna, mint nálunk a latinok vagy germánok. Hisz a kínai nyelv dialek-

* Népszerű előadás a Társulatnak 1898. december 3-ikán tartott estélyén.

tusai közt sokkal nagyobb a különbség, mint például a német és dán nyelv közt.

Ez a sok millió ember évezredek óta összetartva, olyan kulturát fejlesztett, a mely lényegesen, mert sarkalatos dolgaiban különbözik a mienktől.

A rendes világjárók, a kik Európából a Szuezi-csatornán át közelednek Kelet-Ázsiához, Pulo-Penang-ban és Singaporeban látnak először khínaiakat. Ezek legnagyobb részt Khínából a nyomorúság miatt vándoroltak ki, azután, ha megszédték magukat, visszakiváncoznak hazájokba. Ezeknek a megismerésével nem szabad ítéletet alkotni a Birodalomról, hisz minden népnek van ilyen, hogy úgy mondjam, kivetett szemetje, a melyből nem szabad az anyaországot megítélni.

A világjáró azután Kantonba érkezik, itt látja a khíniakat először a saját hazájokban. Kanton zsúfolt egy város, nyüzsgő iparral és kereskedelemmel, a délvidék és kelet minden szennyével és utálatosságával. Itt szerzi a világjáró az első impressziókat s innen írja haza jó barátainak az első levelet, a mely tele van a khínaiak befeketésével. Pedig azon kezdem, hogy ez az utas, mikor Kanton utca-rengetegét bejárta, még talán nem is látott igazi khínait. A kantoniakat a khínaiak »kuang-tung-zsen«, azaz »kantoni ember« néven nevezik, nyelvöket nem értik, öltözetök pedig annyira elütő az igazi khínaiakétól, hogy a ki azt viseli, idegennek nézik. Mikor a Jang-cze-kiang északi partján jártam, a nép igen ellenségesen viselkedett. Az egyik városba, Te-an-fu-ba előre küldtem egy hirtvivőt, hogy jöveletem tudassam és katonai fedezetet kérjek. Ebben a városban, úgy látszik, még sohasem láttak európaiat, mert a hogy a városházáról kiszivárgott a hire, hogy egy európai jön, a nép fegyvert ragadott s elindult keresni az idegent. Az úton egy katonatiszt feleségét, egy kantoni nőt találtak. Beszédjét nem értették, ruhája idegen volt: ezt nézték európainak s a nyilt utcán agyonverték — helyettem.

Maguk az igazi khínaiak sem szeretik a kantoniakat s erkölcstelen-ségök miatt megvetik őket. Azután meg az ilyen, néhány napra idevetődő idegen meg sem ismerheti az előkelő köröket, melyek elzárkóznak a megvetett utcai nép s a még jobban megvetett európaiak elől.

A világjáró azután Sang-hai-t látogatja meg. Sang-hai az európaiaknak megnyitott kikötőváros a Jang-cze-kiang torkolatának közelében. Mintegy 5000 európai él e városban; ezek teszik az intelligenciát; ellenben a köznép, de meg a kereskedők és bankárok nagy része is khínai, nem számítva azt a sok ezer kereskedőt, a ki csakis khínaiaknak való holmival kereskedik. Maga a fallal kerített khínai város csak kicsiny, rongyos és piszkos fészek; a khínaiak is szívesebben laknak az európaiasan épített házakban, széles európai utcák mentén. Itt a lakásaikba elektromos és gázvilágítást vezettek be, az utcák aszfaltosak, a kereskedők telefonon beszélgetnek egymással. A khínai tehát itt ki van vetkőztetve

eredetiségéből. Mint afféle nagy forgalmú kikötő városba, ide csődült össze Khinának minden szemetje s minthogy Khinában ez az egyetlen város, a mely igazán világforgalmú kikötő, sokszoros mértékben tapasztalható az a tünemény, a mi kikötő városainkat olyan kellemetlenné teszi, hogy a világ mindenféle csőcseléke üti fel ott tanyáját, a honnan minden perczben tovább állhat.

De nézzük meg egy kicsit az európaiakat Sang-haiban. Az európaiak legnagyobb része itt szemem szedett gyülevész népség. Az egyik matróz volt, ma tisztviselő és kocsin jár; a másik rosszhírű üzletekben vett itthon részt, ma nagy ház képviselője odakünn, a hol társadalmi állására nem vet homályt a multja, mert hisz a többi is csak olyan.

De hisz magától értetődik, hogy ezek az emberek nem azért mentek Khinába, hogy ott a kultura áldásait terjesszék, hanem, hogy vagyont gyűjtsenek. Sang-hai-ban pedig úgyszólván szabad a rablás, hiszen az európai és kínai között felmerülő peres ügyekben mindig a kínai húzza a rövidebbet.

Ezektől a derék, becsületes uraktól szerzi a tapasztalatlan utas az ő információit a kínai üzletemberekéről. Persze, hogy egyik sem dicséri őket, hisz nem olyan tisztelettudó a kínai a magas műveltségű európaiakkal szemben, hogy ki hagyná magát rabolni. Van annak is magához való esze!

Hogy taszítja le az utcza kövezett útjáról, hogy sújt végig botjával az a művelt európai azon a szegény kínain, ha nem tér ki neki elég gyorsan! Olyan jól is esik rajta végig húzni, mikor már egy évtized óta szenved az a szegény európai Sang-hai-nak kellemetlen klimáját és még csak az első százezret tudta tőlük összeharácsolni! Nem csoda a mellett, hogy félnek a kínaiaktól. Ismertem elég olyan európaikat, a ki sohasem járt a kínai városban, pedig már több éve élt Sang-haiban.

Engem is azzal ijesztettek, hogy be ne menjek a kínai városba, mert ott az embert félre vezetik, azután úgy eltéved, hogy sohasem talál ki többet; B* doktor is úgy eltévedt, hogy három napig nem talált ki! Fölkerestem ezt a B* doktort s megkérdeztem tőle, miként lehetséges az, hogy ő csakugyan eltévedt a kínai városban, mikor én minden nap bejárom és soha még csak a legkisebb kellemetlenségem sem volt. A doktor megvallotta, hogy bent járva a kínai városban, egy kellemes téaházra akadt, a hol igen jól lehetett enni és inni, ő tehát három napra vakációt vett magának.

De azért a humor sem hiányzik ezekből a jó urakból. A klubokba vetődő idegenen azonnal észreveszik, hogy ilyen világjáró, a ki könyv-írásban sántikál: no azzal azután menten elhitetnek mindent.

Még Kreitner-en is megesett, a mint a német klubban mesélték nekem, hogy elhittették vele, hogy Khinában a trágya olyan értékes, hogy

még a kutyáknak a farkát is lemetélik, hogy a földekre hordják. És Kreitner ezt a nem egészen szellemes tréfát el is hitte, le is jegyezte.*

A gyülevész csöcselék látása, s az európaiak ecsetelése a mi világjárónkat egészen megvadítja, úgy hogy ott hagyja Khínát és átvitorlázik Japánba.

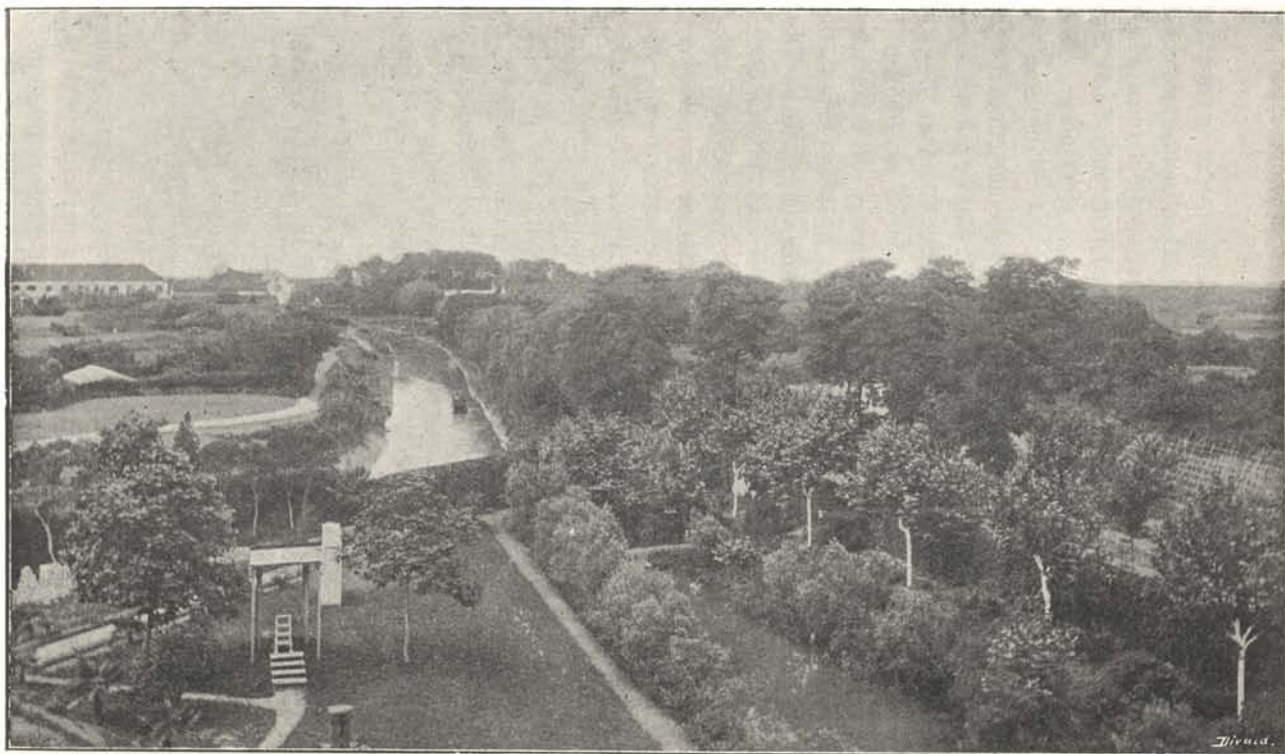
Japánban a turistát szívesen látják. Ez az élelmes nép tudja, hogy kiből lehet pénzt kisorsfolni. Azt azután ellátja európai kényelemmel, de meg is fizetteti. Az erkölcsök is nagyon lazák; élvezetre vágyó ember azonban hamar jól érezheti magát nálok. Mennél nagyobbak tünik fel így az ellentét Khína és Japán közt, annál kedvezőtlenebbül ítél a mi világjárónk.

Egészen mások lesznek azonban fogalmaink a khínai népről, ha közelebbről megismerjük, s még inkább, ha néhány úri emberrel sikerült bizalmasabb ismeretséget kötni, a mi nem könnyű dolog, mert a khínai nagyon bizalmatlan az európaival szemben; megtanulta, hogy kötve higgyen a komának! Ilyen közelebbről tekintve a khínait, morális, jóindulatú és becsületes népre akadunk benne. Olyan khínaival, a ki még nem kötött ismeretséget európaiakkal, elegendő a szóbeli szerződés még nagyobb üzleteknél is.

A Sang-hai-ban szerzett impressziók hatása alatt magam sem valami nagy bizalommal tekintetem utazásaim elé, félve, hogy sok kellemetlenségben lesz részem; de kellemesen csalódtam. A politikai ellenségeskedésen kívül nem sok bajom volt az emberekkel. Csalárdságot, pénzsóvárságot ott is találni bőven, akárcsak Európában, különösen, ha az ember nem érti a nép nyelvét, a mely közt utazik s hozzá a nép még politikai ellensége is.

Első utazásom a Jang-cze-kiang deltavidékére vezetett. A Jang-cze-kiang egyike a föld legnagyobb folyamainak. Messze fenn Tibetben ered s még 4000 méter magasságban van, a mikor vize már olyan bőséges, hogy Przszevalszkij nem tudott rajta átkelni és visszafordult. Deltája bizonyára van akkora, mint a Magyar Alföld; sűrű népesség lakja s az egész óriási lapályt át meg át szeli a hajózó csatornák rengeteg útvesztője. A deltával szemben a nyílt tengeren sok apró sziget fekszik, mind egy-egy sziklaszirt, régi porfir- és gránitszirtek. Ilyen sziklaszigetet sokat csatolt már az előrenyuló delta a szárazföldhöz s most ezek különálló kúpokkal hintik be a végtelen alföldet. Egy ilyen kúpnak a tetejéről pompás a kilátás. A határtalan lapályon kigyóznak a csatornák, csodálatos szövevényes hálózat, köztük a rizsföldek vízzel borított táblái, mint megannyi apró tükör csillog. Közöttük a falvak lombos fák árnyékában sötét foltonként tűnnek fel (1. kép).

* Kreitner: »Gróf Széchenyi Béla keleti utazása India, Japán, China, Tibet és Birma országokban.« Budapest, 1882.

1. kép. A Jang-cze-kiang deltavidéke. Kilátás a Zi-ka-vei misszió obszervatóriumából.

Utam egyik célpontja a deltán Hang-csou-fu volt. Ez egyike a legnagyobb kínai városoknak. A delta délnyugati szögletében, a Czien-tang-kiang folyó torkolatán fekszik. Ez a folyó itt az úgynevezett Hang-csou-öbölbe torkollik, a mely a deltát délről határolja.

A Hang-csou-öböl, mint afféle nagy tölcsér fordul a nyílt tenger felé. Tudjuk, hogy a Csendes-óceán feneké 3000 m mélységről egyszerre emelkedik fel Japán partjainál és annak a szigetsornak a mentén, a mely Japánt Formozáyal köti össze. Fölemelkedik pedig a tengerfenék annyira, hogy a kínai keleti tenger közepes mélysége csak 100 méter. Ezen az első lépcsőn már a tenger dagálya megtorlódik. A Hang-csou-öbölben erről a mélységről azután megint hirtelen lépcsővel emelkedik fel a tengerfenék, a mellett az öböl hirtelen össze is szorul. Ennek a következménye az, hogy a tenger dagálya nem lassan emelkedve, hanem 3—4 méter magas homlokkal, sebesen rohanó zuhataggal tör be az öbölbe. Ezt a tüneményt ismerték már Európa folyótorkolataiban is, de talán sehol sem jelenkezik olyan hatalmas arányokban, mint itt, a Hang-csou-öbölben. A francia folyók torkolatánál mascaret-nek nevezik, magyarul az »özönár« szó illenék legjobban rája. Apálykor a tengeröböl szűkebb részében, tehát a Czien-tang-kiang folyó torkolatánál a víz nagy sebességgel folyik kifelé. Olyan nagy ez a sebesség, hogy a folyam felszine szabályos redőkbe ránczolódik s bár olyan széles a medre, hogy a tulsó partját alig lehet észrevenni, harsogó zúgása mégis messze felhallatszik.

Azután jön a dagály. A távol messze szemhatáron egy fehér csík jelenik meg, s olyan hang hallatszik, mintha igen messziről folytonosan mennydörögne. A fehér csík és a mennydörgés azután közeledik, a közeli partokon kezd feltűnni, a mint a közeledő dagály zuhatagos vízhada dühösen túrja a partokat. Lábunk alatt a föld reszketni kezd, a tompa dörgés siketítő bömböléssé erősödik s a vágató paripa sebességével rohan el előttünk az özönár!

Körülbelül Csa-pu helységnél születik ez a tünemény és berohan egészen Hang-csou-fu kikötőjéig, s lehetlenné teszi a hajózást az egész tölcsértorkolatban.

A tulajdonképeni özönár elvonulása után meg a mocskos, felzavart víz rohan be nagy sebességgel az öbölbe, a vízszin pedig hirtelen 8—10 méterrel emelkedik.

Ez ellen a rohanó özönár ellen és a túlságos nagy magasságú dagály ellen építették a kínaiak azt a hatalmas partvédelmező művet, a mely a Jang-cze-kiang deltáját délről és keletről mintegy 300 km hosszúságban keríti. A vésznek jobban kitett helyeken, mint Hai-ji-nél és Haining-től egész Hang-csou-fu-ig faragott kőből épült fal, egyebütt pedig egyszerű, vagy kettős földsáncz védelmezi. A kőfal 7 méter magas az

alapzatától, hatalmas tömbökből áll, a melyeket bronz- és vaskapcsok fognak össze. A 2. kép ezt a falat ábrázolja.

A Hang-csou öböl déli partját szintén hatalmas partművek védelmézik. Ezek még kevésbé ismeretesek, mint az előbbieik. Én Sao-hszing városnál láttam egy részöket, a hol egy folyó ömlik a tengerbe. Hogy torkolatán a dagály be ne rohanjon a lapályra, hatalmas zsilip zárja el, a melyről jó fogalmat nyújt a 3. kép.

Ugy látszik, hogy azelőtt nem volt ilyen nagymértékű ez a tünevény, mert hiszen az arabok élénk kereskedést folytattak ebben az öbölben. Hang-csou-fu nagy és hatalmas város volt, melynek fényét Marco Polo nem győzi ecsetelni. Innen indul ki a Nagycsatorna is, Khinának ez az egyik fő fő kereskedelmi útvonala, a mely olyan hosszú mesterleg készített vízi út, hogy kiegyenesítve, Budapesttől Párizsig érne.

Hang-csou-fu-ból elindulva, néhány nagyobb város érintése után kedvező széllel néhány nap alatt Szu-csou-fu-ba juthat az ember. Ez a város is egyik nevezetes góczpontja a khinai iparnak és kereskedelemnek s a khinaiak előtt különösen azért nevezetes hely, mert itt találni a legszebb khinai nőket. Én nem mondhatom, hogy valami különösen feltűntek volna szépségökkel; itt is épen olyan nagyon ki vannak festve, mint egyebütt, azután itt is épen olyan fura az illemszabályuk, mint másutt Khinában, t. i. hogy az utcán járó hölgyeknek rettenetes bamba arczot kell csinálni, ha magukat korrektül akarják viselni.

A Nagycsatorna a Jang-cze-kiang-ot ismét egy nevezetes városnál, Csönn-kiang-fu-nál metszi át. Ez a regényesen fekvő város az európaiaknak megnyitott kikötőhely, kereskedelme élénken fejlődik, többek közt egy osztrák is épített ott egy albumgyárat, de az üzlet nem áll valami fényesen.

Hagyjuk el a Jang-cze-kiang deltáját, a melynek végtelen lapályán méltósággal teljesen kanyarog a tengernyi folyó s ülünk fel a khinai kereskedők hajótársaságának egyik gőzösére, egyikére azoknak a szép nagy, sárgára festett kerek gőzösöknek, a milyen sok jár a folyam-királyon s mindig tömve van utasokkal.

Ezeken a gőzösökön kissé félelmes járnai, ámbár a modern technika minden kényelmét élvezheti rajtuk az utas.

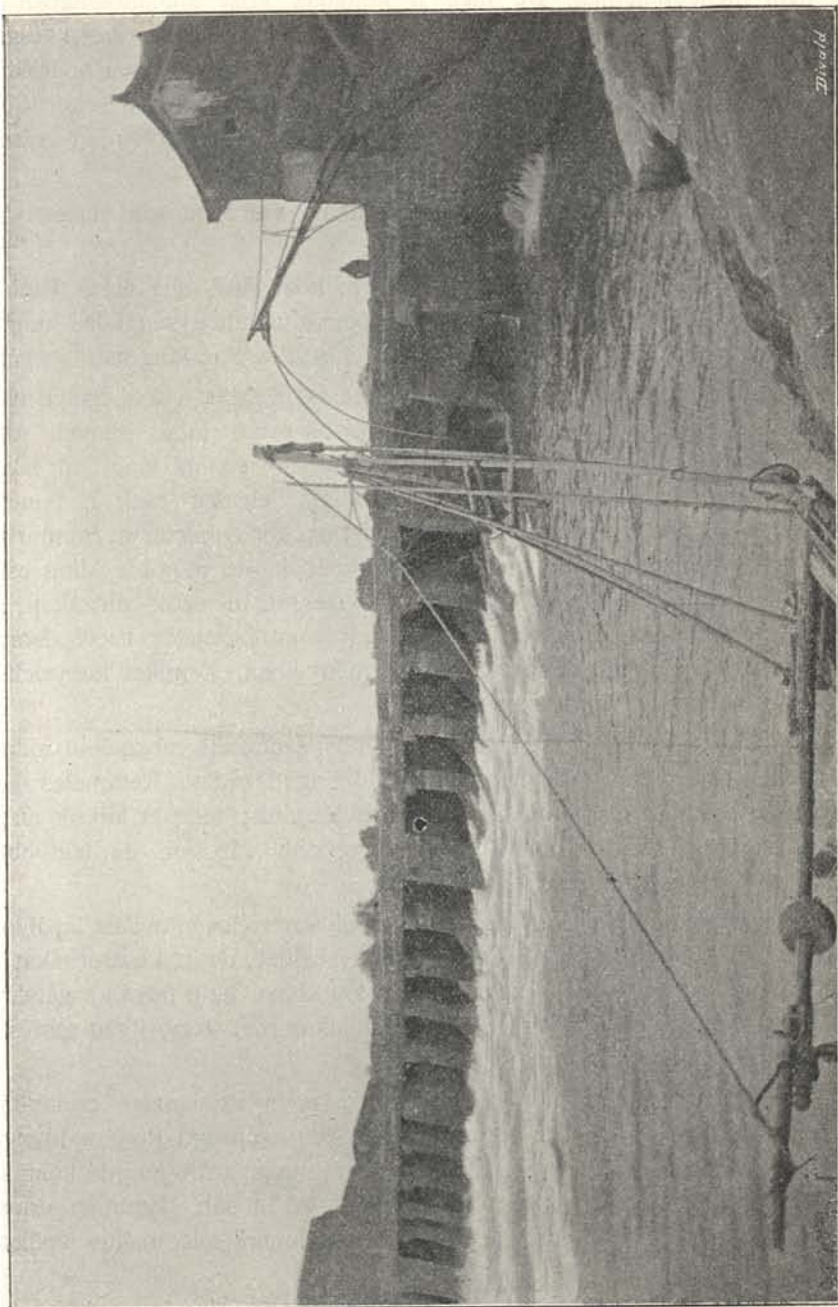
Az első veszedelem az, hogy a folyam medre partbiztosításokkal nincs állandósítva, hanem zátonyait, partformáit folyton változtatja; ezek a változások nincsenek nyilvántartva és így gyakran megesik, hogy egy-egy árvíz után a hajók minduntalan zátonyra kerülnek, a honnan azután nehéz őket leszábadítani, mert a gyorsan mozgó homok hamar betemeti a hajót s le nem lehet többet húzni.

Megtörtént azonban az is, hogy a hajó a folyam közepén meggyuladt. A khinaiak egyáltalában nem tudnak úszni; mindig csodálkozva

2. kép. Partvédelmező mű az özönár ellen Hai-ji-nél.

3. kép. A Ta-kiang védőzsilipje az özönár ellen, Sao-hszing-fu mellett.

látták, hogy miképen tartom én fenn magamat a víz színén? Úszással tehát nem menekülhetnek. De meg a kínaiak közt általánosságban el van terjedve az a babona, hogy a veszedelemből menekülő ember a veszedelmet magával hozza. E miatt azután sehol sem engedték partra szállni az égő gőzösről menekülőket s a Kiang-jin nevű gőzös égésekor 300 kínai lelte halálát a tűzben és vízben, jóllehet épen egy nagy város (An-csing-fu) előtt sikerült a hajót partra vezetni.

Ma már azonban a hajók vasból vannak, elektromosan világítva, s kevesebb a veszedelem.

A mint a deltavidéket, a hol a folyam közepéről alig lehet látni a partokat, elhagyjuk, Csönn-kiang-fu-nál a Nan-king-i hegység közé jutunk s szép látnivalókban gyönyörködhetünk. A gőzös Nan-king-ban megáll.

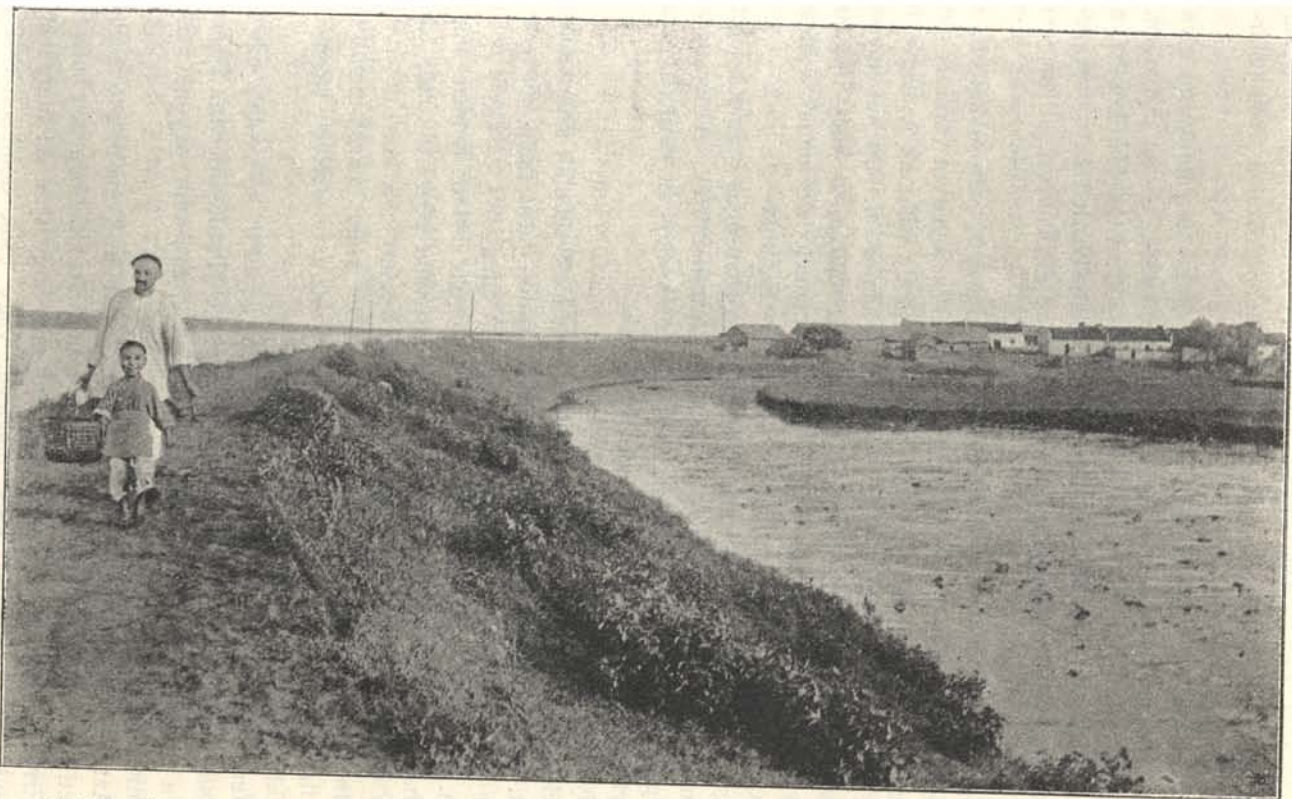
Ez a város a »déli főváros« nevét ma is büszkén viseli, pedig alig áll néhány házból. A hajdani fényes székváros óriási falai, melyek rengeteg tért kerítenek be, még állnak, de a városból semmi sincs. A falak közt, a hol hajdan a népek százezrei lakhattak, jelenleg csak a teméntelen cserép- és téglatörmelék figyelmeztet az egykori virágzásra. Bambuszligetek, szántóföldek és konyhakertek váltakoznak ott, a hol a Ming császárok idejében a legszorgalmasabb nép nyüzsgött a szűk utcákon. A világhírű porcellántoronynak ma csak a helyét mutogatják; cserépdarabjait itt-ott lehet látni a nagy urak gyűjteményeiben, a miket kegyelettel őriznek; a helyszínén nincsen semmi.

Ennek a századnak a derekán különös szociális mozgalom indult meg ezen a vidéken, az úgynevezett Thai-ping lázadás. Rettenetes kegyetlenséggel dúltak és pusztítottak ezek a lázadók; meg is látszik az ő szörnyű kezök a Jang-cze delta minden nagyobb városán, de legtöbbet szenvedett Nan-king: elpusztították teljesen.

A szomorú emlékü Nan-king fölött a folyam széles alluviális lapályon folyik. A lapályt itt is sűrű csatornahálózat szeldeli, de itt a csatornákat a folyam árvizei miatt be kell gátolni. Az óvatos kínai az ő falvait a gátakra építi, hogy veszedelem esetén se érje a falvakat baj. Egy ilyen gátrészletet ábrázol 4. képünk.

Feljebb a gőzös ismét hegyek közé ér s itt igazán gyönyörű tájképek váltakoznak egymás után. A regényes szépségű Po-jang-tó nyílása előtt vad sziklák közt zúg alá a folyam, maga a Po-jang-tó kijárása pedig szűk sziklaszoros. A tó kijáráta felett a Lü-san hatalmas ormai setétlenek, lábánál Kiu-kiang városból a misszionáriusok magas épülete tekint a folyóra.

Lassanként el-elmaradnak a szép panorámák és Han-kou-nál kiérünk a második nagy alföldre, melyet az igazi nagy kínai alföldtől csak a Huai hegység keskeny gerincze választ el.

4. kép. Vizgát a Jang-cze-kiang völgyének hajócsatornái mentén. A gáton falu, a gát mögött belvízlevezető csatorna.

A Jang-cze-kiangon én nem voltam feljebb, sajnos, Han-kou-nál, pedig csak ezután kezdődik a folyó-vidék igazi szép szakasza, a hol magas hegységek közt, szűk sziklaszorosokban, kataraktákon keresztül zúg alá a folyam óriási vízmennyisége. Még feljebb, közel a tibeti határhoz, a folyam teljesen ismeretlen.

Ha a folyamot Han-kou-nál elhagyjuk, hogy északnak fordulva Pekingbe tartsunk, ugyanazt az utat kell megtennünk, a mit én tettem, csakhogy fordítva, t. i. én Pekingből délnek jöttem le Han-kou-ba, a honnan kezdve azután gőzössel utaztam Sanghaiba lefelé a Jangcze-kiangon, azon a felejthetetlen szép úton, a mit az elébb vázoltam nagyon röviden.

Han-kou összeépült Han-jang-fu és Vu-csang-fu városokkal ott, a hol a Han-kiang beleömlik a Jang-cze-kiang-ba. Ez a három város együtt véve azt az érzést keltette bennem, hogy ez talán a világnak legnagyobb beépített területe. Beláthatatlan az a tengernyi ház, a mi itt a két folyam három szögletében egymás hegyére hátára van építve, s hogy még az ünnepélyes folyam se hozzon nyugalmat a szemlélőnek, annak a hátát is ezrével lepik el az apróbb-nagyobb hajók és ladikok.

Egész Khinában sehol sem találtam olyan ellenséges indulatú népet, mint Han-kou-tól északra, Hu-pé és Ho-nan tartományban. A nép maga eredetileg is szilajabb hajlamú, de meg talán más okok is járultak hozzá, hogy gyűlöljék a pöffeszkedő »idegen ördögöt«.

Olykor van is okuk rá.

Például egyszer egy odavaló angol konzulnak ellopták szép vadász-kutyáját. A konzul azután is vadászgatott s lóháton járta be a környéket. Egyszer egy faluban a saját elveszett kutyáját ismeri föl az egyik gazda udvarán. Azonnal beugratott az udvarra, s lovagló ostorát fennen suhogtatva, hangosan követelte a kutyáját. De a gazda pénzért vette, tehát nem is adta oda. Szó szót adott, a korbács leütött; a konzult a nép kikergette a faluból, mire Albionnak a kulturát nagy buzgalommal terjesztő fia tűzcsóvát vetett a gazda házára s az erős szélben leégett az egész falu.

Nem is igen tanácsos ma e vidéken egyedül kóborolni, mert a parasztság nem kiméli az idegent. Nem messze Han-koutól van Te-an-fu város, a hol helyettem egy szegény kantoni nőt vertek agyon, miként már elmondottam.

Azt a nagy lapályt, melynek déli szögletét a Tung-ting-tó foglalja el, keleti sarkán pedig Han-kou fekszik, északról a Huai-hegység határolja.

Erről a hegységről csak annyit tudtunk, hogy van, de hogy melyik hegyrendszerhez tartozik, hogy magas-e, vagy csak dombsorokból áll, azután meg hogy miféle felépítésű, arról fogalmunk sem volt. Képzelfelhető tehát, hogy milyen örömmel és lelkesedéssel álltam neki a hegység tanul-

mányozásának. Kutatásaimnak főeredménye az, hogy ez a középmagaságú hegyláncz a Küen-lun szisztémájához tartozik.

Délről jövet, mikor áthágjuk az első lánczokat, különös vidékre érkezünk. Magas, kopár sziklahegyek zárják el a kilátást s a hegyek oldalán a rizskultura kapaszkodik fel egészen a legfelső forrásokhoz, sőt magukra a vízvázasztókra is. Minthogy ugyanis a vidék esőben igen bővelkedik, a vizet még a nagy vízvázasztók felett is felfogják medencékkel, úgy hogy a vízvázasztókon is lehetséges a rizskultura. Mivel a rizsföldek télen nyáron el vannak árasztva vízzel, parcellánként egy-egy kis gát veszi őket körül. Így azután a rizstáblák mint óriási lépcsők emelkednek egymás fölé, sajátos hatást keltve, különösen ott, a hol szűk völgyeken kanyarog fel a rizstáblák lépcsősora, egészen a vízvázasztóig. Szélesebb völgykatlanokban apró bambuszerdők sötétlenek. Ezek valami bájosak; az ember nem tudja, nádas-e, vagy erdő? Nádasnak óriási nagy, hisz a bambusztörzsek néhány centiméternyi átmérőjűek, erdőnek meg igen törpe; azután meg furcsa is, hogy ez erdőben minden fa egyenes, ágatlan törzsű, s olyan sűrűen van egymás mellett, mint a nádasban az ezernyi nádszál (5. kép).

A Huai hegység északi lejtőjén még néhány domblánczot szel át az út, azután egyszerre megnyílik a kínai nagy alföld.

Ez a paradicsomi szép ország az igazi kínaiak hazája. Micsoda sűrű lakosság, micsoda kultura! Nincs egy talpalatnyi föld művelés nélkül, nincs 4—5 kilométernyi út falu nélkül. Az áldott föld dúsan termi a legszébb búzát, a nép jómódú, szorgalmas, művelt és tiszta. Baromtenyésztés nincs, megtrágyázza a földet maga a természet. Az észak-nyugoti szelek dúsan hozzák a sivatagokról még ma is azt a finom port, a miből egykoron a löszlerakodások épültek fel. Kitünő trágya ez a földnek, annyira, hogy alig kell valamit utána segíteni. Mindamellett felhasználják az állati ürüléket; az is használ a földnek; ezért az utakról gondosan gyűjtik a lótrágyát; ez az oka, hogy a falvak olyan tiszták, hogy nekünk arról fogalmunk sincsen.

Kinn a mezőkön nincsen fa, mert árnyékával és törzsével jókora helyet elfogna a kultura elől, de annál több van a falvakban. A hova csak fát lehet ültetni, mindenütt van; de nem apró növésű gyümölcsfa, hanem kiválogatják a legmagasabb, legjobb és legtöbb faanyagot szolgáltató fákat; csak a templomudvarokon sötétlenek az örökzöld lombú ciprusok.

Helyenként ezen a kánaáni kultura-területen széles csíkok, valóságos sivatagok húzódnak át. Ezek a hegyekről lejjövő folyók árterei. Annyi fordalékot hoznak ezek a kisebb, nagyobb patakok, hogy árterőkön a homokot a szél hatalmas buczkákba és dűnékbe kotorja össze. Mindegyik ilyen folyó kicsinyben utánozza a folyamok legrettenetesebbikét, a kínaiak örökösen fenyegető átkát, a Hoang-ho-t, vagy Sárگا-folyót.

Messze benn, a belső-ázsiai pusztákon veszi eredetét ez a folyam-szörnyeteg, azután hatalmas bérczeken át tör utat magának Kan-szú tartománynak lösz borította területeire, majd ismét a mongol puszták homok-sivatagjaira tesz nagy kirándulást és megrakodva hihetetlen mennyiségű hordalékkal, Sen-hszi és San-hszi fennsíkja közt ömlik ki a nagy alföldre ; ennek azután jó harmadrészét elborítja törmelékkúpjaival.

Tudjuk, hogy minden kis patak, ha meredek lejtőjű hegyi útját elhagyja s a síkságra lép, törmelékkúpot rak le, mert azt az anyagot, a mit a meredek lejtőjű hegyi völgyekben nagy sebességénél fogva el tudott czipelni, a szurdokból kilépvén, elejti, mert folyása lassubbá válik. Így van ez a Sárga-folyón is. A míg a hegyek közt folyik, addig elbirja azt a temérdek homokot és iszapot, a mit útközben fölszed, de a lapályra kiérve, lerakja s lankás lejtőjű kúpot épít belőle.

Hogy milyen irtózatossá mennyiségű hordaléka van, kiderül, ha a folyamra egy tekintetet vetünk. Kai-föng-fu városnál, a hol én átkeltem rajta, hatalmas töltések közé van fogva. A töltések eredeti magassága mintegy 14 méter, egymástól pedig 22 km távolságra vannak ott, a hol én átkeltem. Ez a 22 km széles ártér azonban a gát felépítése óta 11·5 m magasán töltődött fel, tehát a folyó felől a gátak nem magasabbak 2·5 méternél. A folyam közepes vízállásnál magasabban folyik, mint a kívül mentesített terület, vízmennyisége pedig lehet négyszer akkora, mint a Dunáé Budapestnél.

Kai-föng-fu várost hatalmas, erős falak veszik körül. Ezek a falak egyszersmind árvízgátul is szolgálnak, tehát, a mikor a folyam elöntötte a vidéket, a város területe szigetként marad elöntetlenül. Kinn az ártéren azután a folyó le is rakja hordalékát, de a városban nem. Ma Kai-föng-fu mély gödörben fekszik ; régi falai fölé újakat kellett emelni, hogy kívülről elég magasak legyenek.

A Sárga-folyónak ez a rengeteg törmelékkúpja onnan, a honnan a hegyek közül kilép, kiterjed egészen San-tung félsziget hegyeiig. Ezek a hegyek azonban a kúp egyenletes kifejlődését nagyon megakadályozzák. A folyam abban az időben, mikor a kínaiaknál az első történelmet irták, körülbelül 2000 évvel Kr. e., északnak tartott Peking lapályai felé. De azután sokszor változtatta helyét. 1853. előtt a félszigettől dél felé toroklott a tengerbe, nem messze a Jang-cze-kiang deltájától. 1853-ban történt az a rettenetes katasztrófa, hogy a folyam elhagyta régi medrét s északnak fordult s ma megint a Pe-csi-li öbölbe folyik. Hiába kérdezősködtem a folyam északi partján erről az eseményről, a katasztrófának hirmondója sem maradt ; a ma ott élő népek mind később vándoroltak be. A törmelékkúp szomorú képet nyújt, régibb és újabb homokbuczkák kergetik egymást, egyes helyeken a vidék jelleme fölé akármilyen homok-sivataggal.

5. kép. Bambusz-liget a Huai hegységben.

Sajnálom, hogy Kai-föng-fu vidékét alaposabban nem tanulmányozhattam. De a nép rendkívül ellenségesen viselte magát. Mikor a városba bementem, körülvett a csőcselék és kegyetlen ordítózással kísért a városházára, a hova siettem, hogy a mandarintól fedezetet kérjek. Az alatt a rövid idő alatt, a míg szolgám beszaladt, hogy útleveletem bemutassa, fedett szekeremről letépték a ponyvát, leköpdöstek, mindenféleképen inzultáltak s gyengéd céljuk volt, hogy lerántsanak mentsváramból a szekéroltak közül, a mi ha sikerül, biztos martalékául esem a feldühödött csőcseléknek. Szerencsére, a mandarin csakhamar megjelent, néhány hajdú kíséretében, a kiket kocsimra ültetett, azután vágatva mentünk egy vendéglőbe. A vendéglő kapuit bezárták ugyan, de az nem ígért sok védelmet, hanem nemsokára megérkezett valami 300 szuronyos katona, a kik körülvették az épületet s távol tartották a dühöngő utczai népet.

Pedig annál érdekesebb lett volna Kai-föng-fu vidékét és magát a várost is tanulmányozni, mert itt ezelőtt néhány évszázaddal mintegy félezer zsidó telepedett le. A csőcselék között, a mely kocsimat körülvette, látni véltem néhány feltűnően szemita jellemű arcot, ámbár a mandarin állítása szerint ma már nincs több, mint 10 egyén, a kiről biztosan tudják, hogy idegen eredetű.

A Hoang-ho szörnyű vidékét elhagyva, megint termékeny lapályvidékre érkezünk észak felé. A nagy út, a mely a Shan-hszi tartományt borító plateau-szerű hegyvidék lábánál vezet, élénk forgalmú és dús lakosságú városokon vezet keresztül. Nyugatra a változatos hegyvidék halvány körvonalai csalogatják a természetvizsgálót, keletre néhány sziget-hegyen kívül a végtelen alföld terül el egészen a tengerig.

Az út legészakibb végczélja Peking, a nagy birodalom fővárosa, a Csing dinasztia székhelye.

Lehetetlenség egy cikknek szűk keretében ennek a városnak látni valóit ecsetelnem. A műemlékek óriási halmaza, a khínei nagyság temetelen monumentuma várja itt a turistát, a természetvizsgáló azonban kevés érdekeset talál benne.

Pekingből ma már vasút visz le a tengerpartig, mintegy 160 km hosszúságban. Nagy nehézségekbe került a vasút felépítésére az engedélyt kinyerni, de ma annál szívesebben használják a khínei. A vasút berendezése épen olyan, mint az európai vasutaké, azzal a különbséggel, hogy nincs személypodgyász-felvétel, hanem mindenki beviheti magával minden podgyászát a vagonba, vagy pedig felrakja egy e célra fenntartott teherkocsiba, még pedig sajátkezüleg, de felelős is érte. Negyedik osztály is van a vonatokon, de ezek csak nyílt teherkocsik, a melyeken állnak az utasok, rendesen összetömve, mint a heringek, mert a vonat mindig annyira tele van, hogy utasokat vissza is kell utasítani.

Peking-ből utazást tettem a mongol pusztákra. Fölmentem azon a rendes karaván úton, mely Khalgánnál lép az igazi pusztákra. Sok turista megjárta már ezt az utat, de azért nagyon érdekes volt, mert út közben tanulmányozni lehetett a szél hordta por és homok lerakódásait.

A belső ázsiai pusztákon végig nyargaló észak-nyugati szelek temén-telen port szednek fel a levegőbe s igen sok homokot tolnak maguk előtt. Levegő-folyamhoz hasonlít ez a széljárás. Miként a folyóvíz fenekén mozog a nehezebb hordalék, a könnyű iszapot pedig lebegve viszi tovább a víz; s miként a nehezebb hordalékból zátonyt épít, a finomabb, lebegő iszapból pedig ott építi föl a deltáját, a hol a sebessége nem elég nagy már, hogy tovább vigye: épen így van a levegő-folyam is. Mint durva hordalékot a homokot tolja maga előtt lég-zátonyok, vagy barkhánok alakjában, azt a finom port pedig, a mit messze elbir sebes szárnyain, ott rakja le, a hol sebes-sége megcsökkent, ott, a hol elhagyva az egyhangú pusztákat, a hegyek közé ér, melyeknek szikla koszoruzta csúcsai nem emelkednek a puszták magasságáig, hisz a puszták ott, a hol Khinát északon kerítik, majdnem 2000 méter magasságban vannak a tenger színe felett.

A szél finom »iszapját«, vagyis a légköri port azután megtaláljuk ezek közt a hegyek közt, mint hatalmas lerakódásokat, melyek *lössz** néven ismeretesek.

Persze itt a körülmények igen kedveznek a lösz képződésére; nagy magasságu puszták vannak itt, a hol a kőzeteket alig védi növényi takaró a szétporlás ellen, azután meg csodálatosan rendszeren járnak a szelek, melyek, ha a sivatagok felől fújnak, szárazak, ha meg a tenger felől érkeznek, dús nedvességgel öntözik a hegyek lábait, a löszterületekre pedig csak épen annyi nedvességet hoznak, hogy azt a port, mit a sivatag szelei oda vittek, a tengeri szelek megint vissza ne szállítsák.

Nálunk ugyan nem ilyen kedvezőek a viszonyok, de azért hazánkban is meg lehet találni a levegőbeli port, mint vastag lerakódásokat: ez az a sárga, porhanyó föld, mely olyan meredek falakban áll meg a vízmosások mentén.

Ez alatt a kirándulás alatt a pusztákon szerencsém volt. Átéltettem egyikét azoknak a nagyszerű homokviharoknak, melyek olyan rémitő vendégei a sivatagoknak. Hoang-fung-nak, vagy sárga szélnek hívják, mert az ég elsárgul a levegőbe kapott sok portól s a homok valóságos gomolyokban csapódik a házak falához. Szerencsém annyiban is kedvezett, hogy a szél kitörésekor váratlanul katolikus misszió telepére juthattam. A misszionárius, fiatal belga szerzetes, csodadolgokat beszélt az ő térítéseinek sikereiről, hisz az egész falu, összes 800 lakójával, mind az ő egyházának híve lett.

* Hunfalvy János, »A löszlerakódások északi Khinában«, a Természettudományi Közlöny IX. kötetének 411. és 444. lapjain.

Lama-miao nagy helységnél hagytam el a félelmes és mégis szép pusztákat, a hol a mongolok szerte szórt sátrairól és ménesein kívül napokig el lehet járni, a nélkül, hogy emberi tanyára akadnánk.

Lejövet a pusztákról Lama-miao-nál, az út szép, tagozott bérczvidéken vezet át s Ku-pei-kou-nál lép ismét ki a nagy alföldre. Ku-pei-kou egyike a híres khínai fal kapuinak, s maga a városka eredetileg erősség volt. Pompás látványt nyújt itt a fal, a mint akadályt nem ismerő vakmerőséggel küszik fel a legszédítőbb sziklacsucokra, csak hogy a vízválasztókat lehetőleg kövesse, mert hisz vízeresztő nyílásokat nem igen volt szabad rajta hagyni. Téglából épült, masszív építmény ez a fal, mely kitűnő védelmül szolgálhatott lovas támadások ellen.

S ez is volt a célja. A belső ázsiai pusztákról szétáradó lovas hordák ellen építették azt réges-régen, Kr. e. a II. és III. században. És az a sokat kigunyolt, világszerte kinevetett fal, a mire olyan örömmel fogták rá, hogy a khíniaiak gyávaságának fényes bizonyítéka, jól teljesítette hivatását, Európa kárára nagyon is jól.

A belső Ázsiából szerte áramló néphordák legelőször Khína felé vették útjokat. Onnan a nagy fal, mint megtört hullámokat vetette vissza őket a végtelen pusztákra, azután a népáradat végig gördült Ázsián s Európának fordult, egymásután hömpölygetve maga előtt a nomád népeket.

A hatalmas római birodalom katasztrófájában alighanem szerepe volt annak a nevetséges khínai falnak.

Ma már természetesen elvesztette jelentőségét; romba is dől, nem javítják. Egyedül mint ellenőrzés szolgál az idegen kereskedők ellenében, a mennyiben a kapukban útlevelet kérnek az utastól.

Utazásom legérdekesebb része Mandsu-ország területére jutott. Sanghaiból gőzössel mentem fel Vladivosztokba, a honnan az utazás a szárazföldön kezdetét vette. Vladivosztok gyönyörű tagozott tengerparton fekszik, kikötője tágas, a sziklás tengerpartokon mély és tartós bejárata van, de egy kellemetlen körülmény gátolja természetes föllendülését. Épen ezeken a tengerpartokon surran el egy északi jeges áramlat, s e miatt nyáron folytonos köd lepi el a tenger színét. Csodálatos látvány az a kikötőt környező sziklákról, mikor a friss szellő hajtja a ködöt végig a tagozott partok közt: olyan vékony réteg az, hogy a nagy vitorlás hajók árboczának csúcsa kilátszik belőle.

Télen a kikötőt vastag jégpáncél zárja el a közlekedéstől. Felutazásomkor majdnem magunk is rosszul jártunk augusztus elején, a sűrű köd miatt.

Örültem, mikor ismét elhagyhattam a sok ezer orosz katonával megrakott szibériai határt s ismét Khína földjén éreztem magamat, távol bizonyos nem kellemes civilizációtól.

Ott léptem Mandsú földre, a hol Korea és Szibéria határa összeér a tengerparton.

Innen kezdve az út majdnem keletnyugoti irányban, változatos, középmagasságú hegyvidéken vezet át.

Mintegy hat napi járóföldre a tengerparttól Tien-pao-san helységnél szép ezüst- és rézbányákat művelnek a kínaiak. A bányászás módja, olvasztó-kemenczéik, eszközeik, eljárásaik mind különösek és a mienktől eltérőek. Az ezüstnek a galenitből való előállításakor az ólomoxidot java-részben elvesztik.

Bányákat nem tudnak vízszintes tárnákkal művelni, hanem a hegytetőről egymás után hatolnak be a hegy belsejébe függélyes aknákkal, ezeket átabotában kidúcsolják s a kidúcsolás gerendáit használják a fel- és lejárásra, a mi roppantul megnehezíti a bányaművelést. Mikor azután a víz jelenkezik bennök, abba kell hagyni a munkát.

Még érdekesebbek az aranybányák Szan-tao-kou-nál, közel Korea északi határához. A kínaiak itt a folyó alluviumából mostak ki aprószemű és kevés aranyat (6. kép). Föladatom volt megállapítani, hogy remélhető-e itt még annyi arany, hogy nagyobb vállalatot érdemes volna megindítani.

A folyam régi hordalékain azonnal meglátszott, hogy nem tartalmaznak elegendő mennyiségű aranyat nagyobb vállalat számára. Meg kellett keresnem ennek az alluviális aranyak az eredő helyét. Persze, hogy azt a folyó mentén fölfelé kerestem.

Szűk völgyoszorosokon, festői sziklavidékek után egy nagy medence tárgult ki a folyó felső folyásánál. Az első dombtetőt megmászva, elragadó szép és érdekes látvány tárult a szemem elé. Óriási medence feküdt előttem, a mit magas hegyek határoltak, a medencét valami különös, szabályos terraszok töltötték ki. Figyelmemet ezek felé fordítottam. A terraszok alját gyengén hullámos homokkőrétegek alkotják, a tetejükön pedig durva kavics és homok fekszik. Másnap azonnal próbaásást és próbamosást végeztem a kavicsból és ime, a folyó alluviumánál sokkal dúsabb aranytartalmat árult el a terrasz anyaga.

Északra ezektől a bányavidékektől óriási kiterjedésű bazalt fennsík van. Olyan felföld ez, melyet nem is olyan nagyon régi láva, kongó fekete bazalt takar. Mintegy 60,000 négyzetkilométer ennek a bazalt-plateaunak a területe, tehát akkora, mint Csehország és Morvaország együttvéve.

Gyér népesség lakja az egyhangú vidéket; most költöznek rá újabb kínai telepítvényesek, a kik azon kezdik, hogy a gyepes, bozótos térségeket felgyujtják, azután művelés alá fogják. Gyönyörű látvány volt, hogyan égett az avar, a meddig a szem ellátott, a csendes időben hatalmas füstgomolyok emelkedtek az égnek, eltakarva, sajnos, kíváncsi szemem elől a távol szemhatár ismeretlen domborzatát.

A lávaplatau északi szélén megint hegyek emelkednek. Ezeket úgy, mint a délieket, a hol a bányavidék van, szép őserdő fedi.

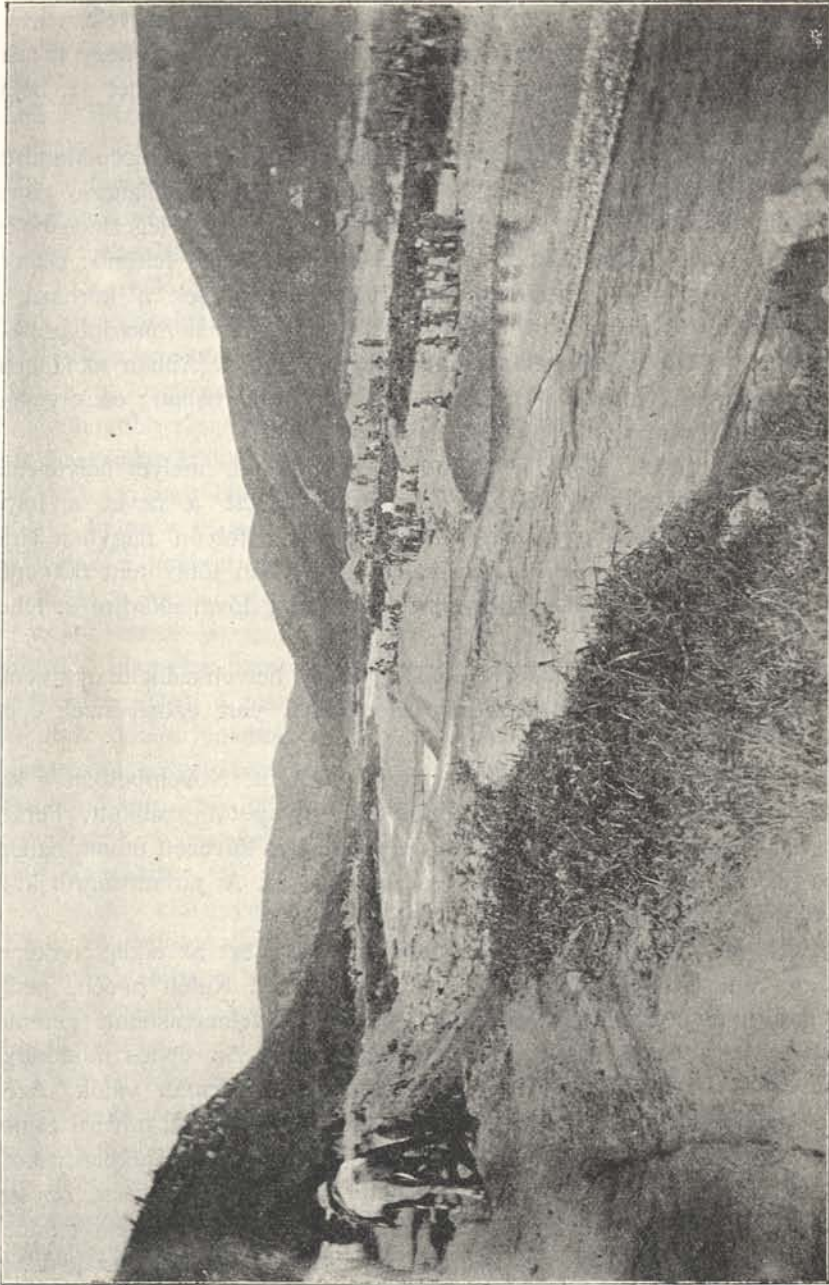
Különös klímája van Mandsuországnak. Tele olyan hideg, mint Grönland és a Spitzbergák tele, nyara pedig olyan, mint Dél-Európáé. Csakugyan, ha megnézzük valamelyik izothermás térképet, azt fogjuk látni, hogy a januáriusi középhőmérsékletek — 16° C. vonala Grönlandról és a Spitzbergákról lejjő az Aral-tó felé, azután belső Ázsián és Mandsuországon át Észak-Amerikának tart. A juliusi középhőmérsékletek + 24° C. görbéje azonban Dél-Európából Ázsia felé majdnem Irkutzkig fölemelkedik, azután Mandsuországon keresztül hirtelen délnek kanyarodik.

Ez a különös, forró nyarú és nagyon hideg telű klíma kiterjed Mandsu-oroszra és az Amur vidékére. Már az orosz természetvizsgálók, a kik az Amur és Usszuri völgyét bejárták, észrevették, hogy milyen ellentétek vannak az állat- és növényvilágban. Az én tapasztalataim a növényvilágot illetőleg azt mondják, hogy a fák közt igen északias jelleműek az uralkodók, ellenben az egynyári növényzetben délibb fajok is uralkodnak, a rendes, mérsékelt égövi egyéves növényzet pedig óriási arányokban fejlődik ki. A mit nálunk mint szerény útszéli gatz ismerünk, az ott öles kóró, majdnem fa, a mely terebélyes lombjával árnyékot ad az alatta pihenőnek. A közönséges bürök szára olyan vastag, mint egy pezsgős üveg, a kender fává nő, a mit fejszével kell kivágni, a fekete üröm kis rengetegeket utánoz, elbujhatik bennök a lovas lóháton. Még a vad rezeda is majd akkorára nő, mint egy ember.

Az állatvilágban is megvan ez a különös ellentét. Az Amur völgyében a rénszarvas mellett ott van a bengáli tigris stb.

Ezekben az ős rengetegekből, majdnem teljesen lakatlan vidéken az utazást csak az zavarta, hogy a vidék közbiztonsága nagyon bakonyi lábón áll. Huszonöt katonával kellett utaznom, a kik hatalmasan fel voltak fegyverkezve Winchester-puskával, s hogy jó lövők is vannak közöttük, annak többször adták tanúbizonyságát. Mandsuországból kis karavánomnak egyik fő tápláléka a fácán volt. Annyi itt a fácán, mint nálunk a fogoly olyan helyen, a hol nem igen vadásszák. És ezek a fiúk minden nap hoztak nekem fácánt — golyóval leterítve! A katonafegyver erős golyója a szegény állatot valósággal ketté hasítja, de azért jó pecsenyét tudott belőle összeütni az én kínai szakácsom, a ki tolmács, titkár, levelező, szakács, inas és uti marshall volt egy személyben s jobban megfelelt mindezen hivatásainak, mint a mi cselédjeink, ha mindegyik funkcióra külön egyént tartottam volna is.

A katonák persze nem ismerték a sörétet, hisz vont csövű fegyverökbe nem is használhatták volna. Velem azonban egy jó dupla puska volt. Egyik állomáson azután nagyon megszorultunk enni való dolgában. Küldtem katonáimat, hogy menjenek fácánt vadászni; bizony nem voltak

6. kép. Aranyosok a Szan-tuo-kou-ho völgyében, Dél-Mandsuországtában.

erre hajlandók, mert igen rossz hírű vidéken jártunk s a golyóra szükség volt. Erre kijelentettem, hogy hát majd én megyek puskázni. A katonáim sohasem láttak lőni, azért nem nagyon bíztak ebben a nagy igyekezetben; de annál nagyobb volt a csodálkozásuk, mikor két lövésemre négy fácán pottyant le a csapatból. Nem tudták elképzelni, hogyan lehet az, hogy több fácán esik, mint a hány lövés volt.

Ez után a vadon után az első civilizációt Kirin-ben, Közép-Mandsuország fővárosában találtam meg ismét. Persze, ez a civilizáció tiszta kínai volt, de mégis nagy örömeinkre szolgált. Egyike a legcsinosabb és legtisztább kínai városoknak ez a Kirin, s a mi rendkívül feltűnő: csatornázva van. Egy angol misszió is van a városban; ennek a kórházát a nem keresztény kínaiak is szívesen keresik fel s mint a misszionáriusok mondják, igen jól és gavallérosan szokták őket honorálni. Abban az időben, mikor ott jártam, mintegy 300 orosz tartózkodott a városban; ezek vasútépítés czimén gyarmatot alapítottak a város mellett.

A város mellett folyik a Szun-hoa-kiang folyó, melyet helytelenül neveznek a térképeken rendszeren Szongari-nak. Ezt a nevet a folyó csak a Nonni-val való egyesülése után kapja. A folyón nagyban járja a tutajozás. Bár a folyó gyönyörű kavicsos ágyban több mint 300 méter széles, vize kristálytiszta és olyan sekély, hogy lóval akárhol át lehet rajta kelni.

A várossal szemben, a folyó másik oldalán hetvenkedik az új arzenál hatalmas kéménye. Itt készültek az első kínai vert ezüstpénczek épen ott jártamkor.

Kirintől az út egész Mukdenig nagy országút. Novemberben a karavánok egymást érték az úton; mindannyi gyapotot szállított. Persze az utat ne képzeljük valami makadamos, vagy épen kövezett útnak, hanem ki van jelölve egy sáv, a melyiken szabad a járás. A járhatóságról ki-ki maga gondoskodik.

Kelet felől alacsony domsor kíséri az utat; ezt az eddigi térképeken úgy tüntették fel, mint hatalmas hegylánczot, Kuleh néven, pedig nem más, mint a bazalt-plateaunak nyugoti, kissé felmagasodott pereme.

Ezen az úton a helységek már egymást érik. Az építés modorából nagyon könnyű felismerni, hogy a telepítvényesek honnan valók. Azok a lapos tetejű, magas téglavagy vályogkerítéssel bekerített udvarú csinos kis tanyák San-hsziból való telepítvényesekéi. Az ő őshazájukban, a honnan öregapáikat kivándorlásra kényszerítette az anyagi szükség, az emberek nem igen építenek házakat, hanem a mély lösz-szakadékok falába vésnek pinczéket s azokban laknak. Ezekben a mandsuországi lapos tetejű házakban föl lehet ismerni azt az ácsolt gerendaszerkezetet, a mivel azok a trogloditák támogatják lösz-lakásaikat; a magas kerítés egyszínű löszvakolata, a tetők löszvakolatú burkolata olyan szürke, fakó jellemet

ad ezeknek a falaknak, hogy az ember nem nagy megerőltetéssel valami szakadékos löszvidéken képzelet magát.

Különösen feltűnő azután, mikor az utas ilyen fakó, lapos tetejű falu után egyszerre olyant lát meg, a melynek körvonalát a magas, gerinczes tetők, a tetőknek szép majolika díszítményei, azután meg a kínai építészet igazi jellemvonásai tarkázzák. Szóljunk be az első házba. Az előbbi faluban alacsony termetű, nyájas képű gazda fogadott, udvarias szóval s barátságosan világosított fel, hogy öregapja még Lu-an-fu vidékén, San-hszi-ban szántogatott: ebben a magas, cserepes tanyában hidegen, majdnem elutasítólag fogad egy magas, barnaképű, morózus ábrázatú férfiú, a ki csak néhány olyanforma megjegyzés után, hogy »mi közöm hozzá«, mondja meg, hogy San-tungból, Kiao-csou vidékéről való.

Ezek a san-tung-iai rakoncátlan egy nép. Mukdenben panaszkodott a mandarin, hogy évenként mintegy 600 gonosztevőt fejeznek le, s ezeknek legnagyobb része San-tungból való. Útközben sokszor lehet látni a fákon kalitkában kiakasztott emberfejeket: elrettendő például; egyik ilyen feldíszített fa alatt láttam ülni a lefejezett gonosztevő nejét, keservesen siratva a holtat s vádolva az igazságszolgáltatást, hogy őt is miért nem végezték ki a férjével együtt.

Mukden meglehetősen nagy város, de Pekinghez hasonlítani sem lehet. Van ugyan ennek is egy kis császári palotája, de el van hagyatva, nem tatarozzák, hisz elmúlt már 40 esztendeje, hogy a császár nem fordult meg őseinek ebben a fészkeben. A várostól nem messze van a mai császári uralkodóház temetkező helye. Gyönyörű szép hely, óriási cziprusok és czédrusok árnyékában pihennek az elhúnytak. A temetőkert fő és mellékkapui igen szép alkotásai a kínai építészetnek, de meg sem közelítik azokat a műremekeket, melyek a régi Ming dinasztia sírhelyét ékesítik Peking közelében.

Mukdent elhagyva, a Liau folyón kellett átkelnem. A folyó nem volt még jól befagyva, azért kompon kellett átkelni rajta. Csakhogy mind feljebb, mind alább a kompközlekedést már megszüntették, mert a folyó itt-ott mégis beállott. Így azután az a sok karaván mind erre az egy kompra volt utalva s ezek mind velünk szembe jöttek. Így a tulsó parton ezernyi szekér áll egymás hegyén hátán: ezek közt bizonyosan volt akárhány, a melyik már néhány éjet töltött itt sorára várva. Persze tolakodtak a hogyan csak lehetett s a mint a komp kikötött, mind első akart lenni rajta. Lett is ebből rettenetes zürzavar! Összes fölszerelésem, sőt kis karavánom kísérőinek élete is veszedelemben forgott; végre néhány ütleggel és durva szitkozódással sikerült a feltolakodó kocsikat a kikötőtőltsérről visszaszorítani.

Innen kezdve békességesen folyt le az utazás egészen San-haikuan-ig, a hol vasútra ültem, s így jutottam Pekingbe.

Az útnak ez a szakasza a Liau-tung-öböl nyugoti partján visz, rendkívül érdekes vidéken, mivel a geológiai viszonyok elég komplikáltak és jó feltárásokban tanulmányozhatók.

* * *

Majdnem másfél esztendeig éltem kínaiak közt, majd megint a Kínába kivándorolt európaiak közt. Az előbbieket becsülni tanultam és köztük mindig örömmel tartózkodtam; az utóbbiak, a kikkel pedig folyékonyan beszélhettem és a magunk illemszabályai szerint érintkezhettem, szerezték nekem életem legkeserűbb emlékü napjait.

Háromszor fordult elő, hogy Sang-haiban hosszabb időt kellett töltenem. Mind a háromszor olyan örömmel mentem a legvakmerőbb, legkétségbeesettebb utakra, mint a ki a megváltás felé siet. Milyen felejthetetlen kedves napokat töltöttem én Tien-pao-san-on, Mandsu-ország belsejében, teljesen egyes-egyedül az én jó kínai barátaim között, a kikkel soha a legkisebb surlódásom, legkisebb kellemetlenségem sem volt. Itt velem volt egy öreg mandarin is, a ki a bányák felügyelője és képviselője volt. Mire én hosszú bolyongásaim után Sang-hai-ba visszaérkeztem, ő már ott volt, gőzhajóval jött le Vladivosztkából. Azután is majdnem minden nap meglátogatott, elült nálam egész délután, csendesesen nézte, hogyan dolgozom, segített a kínai szavak kikeresésében, megmagyarázta a nehezebb jeleket. Ha nem tudtuk egymást megérteni (nem tudott egy szót sem másképen, mint kínai nyelven), leírta, a mit mondani akart, én meg a szótárból kikerestem; sohasem szorultunk tolmácsra.

Azaz bocsánat! Volt mégis egy tolmácsom: az én hű és felejthetetlen katonám, a ki Tien-pao-san-tól egész Sang-hai-ig végig kísért az egész vándorúton; nem maradt el tőlem, mint az árnyékom, soha egy krajczárt nem követelt, soha semmiben meg nem károsított s életét kész volt értem áldozni. Vele folyton együtt levén, tőlem megtanult néhány magyar szót, én meg, a mit kínai nyelven tanultam, nagyobb részt tőle hallottam; szép pekingi kiejtése volt, a mi igen közel jár a mandarin-dialektushoz.

Ő azután a magunk módja szerint megmagyarázta, a mit nem értettem meg az öregtől. Volt abban a beszédben még magyar káromkodás is, mint jelző, ha t. i. valaminek olyan jelzőt akart adni, hogy igen rossz, igen káros, igen veszedelmes. A magyar szó könnyebben ment a fejébe, mint az angol.

Felejthetetlenek maradnak nekem azok a szép napok, mikor nem kellett a »homo sapiens« ellen küzdenem, hanem egyedül a szabad, a szép, a fenséges természettel!

CHOLNOKY JENŐ.